

РАЗВОЈ ИМОВИНСКОГ ОСИГУРАЊА У СССР-У

У Совјетском Савезу право осигурања се представља данас као један од најдинамичнијих делова грађанског права. То, уосталом, није особено само совјетског права. Ипак, совјетско право осигурања заслужује посебну пажњу компаративиста. Не само због тога што се оно развија у условима постојања социјалистичких друштвених односа и што се, самим тим, разликује од права капиталистичких земаља, оно је занимљиво и по томе што и у односу на друге социјалистичке земље показује знатне разлике. Оно, уосталом, има своју традицију — свој предреволуционарни и послереволуционарни период, своју садашњост и бројне проблеме који у блиској будућности захтевају решења. Стога ће у овом раду управо и бити додирнута питања досадашњег развоја совјетског имовинског осигурања, његовог данашњег изгледа, као и неки значајнији проблеми његовог даљег развоја.

Кратак историјски преглед

У годинама које су претходиле октобарској револуцији осигурање је у Русији доживљавало снажан развој. Акционарска друштва су у размаку од само десет година (између 1902. и 1911. год.) удвостручила свој капитал⁽¹⁾. Али то и јесте била главна сврха осигуравајућих друштава: извлачење профита и повећање капитала, а не интереси њихових клијената (уколико се као клијенти нису појављивала капиталистичка предузећа). Уочи саме револуције, у септембру 1917, Лењин је писао да би национализација осигурања, спајање осигуравајућих друштава и централизација њихове делатности, као и државна контрола, довели до снижења премија, повећања фонда покрића и проширивања круга ризика обухваћених осигурањем⁽²⁾. Отуда се после октобарске револуције национализација логично могла очекивати као први корак у даљем развоју прилика у области осигурања. И заиста, већ 28. новембра 1918. год., донет је декрет „О организацији осигурања у Руској Републици“, којим је осигурање у свим својим видовима проглашено државним монополом. При Вишем совјету народне привреде образована су била пожарно-осигуравајућа одељења која су управљала осигурањем. Али, у том почетном

(1) О томе је Лењин писао у чланку „Рост капиталистичког богатства“, истичући нарочито чињеницу да је само 21 акционарско друштво у том периоду од десет година увећало своју имовину за 32 милиона рубаља — В. И. Ленин, Соч. т. 19., стр. 177—178.

(2) У чланку: „Катастрофалне незгоде и како се противу њих борити“, — Лењин, Соч., т. 25., стр. 310.

периоду изграђивања новог поретка и правног система, нужна лутања нису мимоишла ни ову област. Она су, усталом, подстакнута грађанским ратом, иностраном интервенцијом и поготову чињеницом катастрофалног темпа пада вредности новца, која је онемогућила организовање једног колико-толико ефектног осигурања⁽³⁾. Стога је већ 1919. године потпуно укинута најпре лично осигурање, а затим, декретом СНК РСФСР од 18. децембра 1920. год., такође и имовинско осигурање. Уместо њега уведена је државна помоћ настрадалима („свима радним домаћинствима, како инокосним, тако и колективним“) од стихијских догађаја. Ова се помоћ углавном давала у природи, али је и она, услед изузетних околности у којима се земља у том периоду налазила, ретко могла да буде довољна. Стога ни она није била дугог века. 6. октобра 1921. год. — сада већ у условима мирнодопске привреде и оздрављеног новчаног система — декретом СНК РСФСР „О државном имовинском осигурању“ поново се уводи осигурање уз плаћање премије. Овај правни акт се може сматрати изванредно значајном основом на којој ће се даље развијати совјетско осигурање. Смернице овог развоја су оцртане на следећи начин: Од сада, осигурање ће у прво време бити добровољно, а њиме ће се покривати приватна домаћинства од пожара, помора стоке, градобитине и хаварија на путевима воденог и сувоземног транспорта. Када се, пак, буде учврстио технички апарат осигурања, оно се има организовати као обавезно, и односиће се на све приватне власнике имовине, а такође и на државну имовину која је дата у аренду или по ком другом основу приватним лицима или колективима (ван овог случаја, дакле, осигурање државне имовине се не предвиђа). Такође, оставља се могућност задружним организацијама да уместо државног обавезног осигурања организују узајамно осигурање од стихијских сила за сопствену имовину; какве ће, пак, облике ово осигурање имати, у којим видовима ће се појављивати и какве ће тарифе постојати, то ће задружне организације моћи самостално да утврде (додуше, уз испуњење неких посебних услова). Најзад, овим декретом оснива се у саставу Наркомфина Главна управа државног осигурања (госстрах), у чију надлежност прелази сав апарат бивших осигуравајућих органа при Вишем совјету народне привреде. Она ће убудуће пословати на привредној основи те се има, по самој логици, користити својствима правног лица.

Даљи развој осигурања у Совјетском Савезу заиста ће углавном ићи овим путем. 18. септембра 1925. год. донета је Уредба о државном осигурању СССР, којом је потврђен државни монопол за све облике осигурања. Она се појављују у облику обавезних и добровољних осигурања, а на целокупној територији постоји јединствено предузеће које послује на привредном рачуну и које и даље носи назив Госстрах. Госстрах ће поново 1948. године, Уредбом о Главној управи државног осигурања у СССР, бити предмет законског регулсања (систем строге хијерархије органа и контрола од стране Министарства финансија СССР), али ће у ствари тек 1958. године добити знатно измењен облик. Нова, значајна реорганизација органа државног осигурања овог пута је у тесној вези са ду-

(3) Граве—Луни, Страхование, Москва, 1960, стр. 14.

хом XX конгреса КПСС и повећаном улогом савезних република у управљању народном привредом. Одлуком Савета Министара СССР од 17. априла 1958, „О прелазу месних органа Госстраха СССР — у надлежност министарства финансија савезних република“, Госстрах СССР, који је то тада био у надлежности Министарства финансија СССР, укинут је. Главне управе државног осигурања сада се организују на нивоу република и по систему месних органа који су им потчињени. Оне су правна лица, послују по начелу привредног рачуна, а њихова средства морају обавезно имати основни и резервни фонд — овај задњи мора увек бити обезбеђен до висине прописане норме. Остварена добит Госстраха република расподељује се најпре за попуњавање резервног фонда, а остатак иде у републички буџет. Државни буџет, међутим, не одговара за обавезе органа државног осигурања.

Систем осигурања се, међутим, од времена доношења првих правних аката после револуције па надаље, усавршавао не само у погледу организације органа управљања осигурањем него и у погледу развијања појединих облика и врста осигурања, као и проширивања подручја осигуравајуће заштите на нове ризикѐ. Данас он представља развијен систем, који чини право осигурања једним од значајних института совјетског грађанског права. Осигурање се појављује у два основна развијена вида — као имовинско и као лично осигурање — која се, опет, могу организовати било у форми добровољног, било у форми обавезног осигурања. Његови правни извори су данас: Устав СССР и устави савезних република, специјални закони из материје осигурања, грађански законици савезних република, одлуке Савета министара СССР и савезних република, као и посебна правила осигурања, која издаје Министарство финансија СССР. А пошто су у суштини у питању односи грађанског права, као извори се појављују и опште норме грађанског права и одговарајућа судска пракса.

Предмет и облици имовинског осигурања

Сумаран преглед имовинског осигурања, како је оно данас организовано у СССР-у, пружа следећу слику:

А. — *Обавезно осигурање.* — Обавезна осигурања су у Совјетском Савезу уведена Указом Президијума Врховног совјета СССР од 4. IV 1940. године. Њих има четири врсте: 1. обавезно осигурање зграда, инвентара, уређаја, транспортних средстава, производа, сировина и материјала; 2. обавезно осигурање рибарских бродова; 3. обавезно осигурање пољопривредних култура и 4. обавезно осигурање животиња (уз услов да достигну одређену старост). Ризици које покрива осигурање су наступне штете услед: пожара, удара грома, експлозије, олује, града, поплаве, смрзавања, затим, насукања брода услед буре, угнућа стоке услед болести, старости или несрећног случаја итд. Обавезном осигурању, међутим, подлежу само задружни и приватни сектор, док за осигурање државне имовине таква обавеза не постоји. Као осигураници се, дакле, појављују, само колхозни и домаћинства грађана (колхозника, радника,

службеника, занатлија и других грађана). Карактеристично је да се суме осигурања не протежу на читаву вредност осигураних предмета: оне се одређују на основу посебних норми, по којима се, на пример, зграде осигуравају на 30—40% њихове стварне цене, стока на 40—50% опште набавне цене итд. (*). При томе, накнада се исплаћује у потпуности само у случају потпуне пропасти осигуране ствари, док се у случају делимичне пропасти или оштећења исплаћује сразмеран део вредности. Накнада се, међутим, неће исплаћивати ако је до наступања осигураног случаја дошло кривицом осигураника, или ако осигураник у одређеним роковима није обавестио осигурача о наступању осигураног случаја. Ово задње решење је у многим правима данас одбачено као веома строга санкција за осигураника, која у свему има карактер приватне казне и којој стога нема места у грађанском праву. Најзад, совјетски осигурач има право регреса према трећем одговорном лицу, то јест, има право да ступи у права осигураника према штетнику по исплати накнаде из осигурања.

Б. — *Добровољно осигурање*. — Обавезно осигурање, како је изложено, ни по свом захвату имовине и ризика које покрива, ни по висини тог покрића, није довољно за пружање заштите од штета које могу настати. Стога је добровољно осигурање знатно развијено и појављује се било као допунско осигурање (за ризике које покрива обавезно осигурање), било као самостално. Оно је регулисано низом правила издатих од Министарства финансија СССР, док су, пак, субјекти ових правних односа одређени Одлуком Савета министара СССР од 27. августа 1953. године: „Органи државног осигурања у савезним републикама проводе добровољно осигурање имовине задружних, професионалних и других друштвених организација, а такође домаће имовине и средстава транспорта која припадају грађанима по праву личне својине, по правилима, и упутствима која издаје Министарство финансија СССР“. Државна имовина, дакле, ни овим осигурањем није обухваћена.

Према поменућим посебним правилима осигурања, добровољно осигурање се појављује у неколико врста:

1. — Имовина задружних и друштвених организација, према правилима Министарства финансија СССР од 23. априла 1956. год., може се осигуравати путем тзв. основних и допунских уговора: основним уговором покрива се имовина која припада осигураницима, а допунским уговорима имовина која се код њих налази по основу комисиона, оставе, прераде итд., а која припада другим организацијама. Предмет овог осигурања могу бити различити објекти, као, на пример, зграде, превозна средства, машине, инвентар итд., а ризици од којих се врши осигурање су: пожар, земљотрес, експлозија, ураган, лавине, хаварије превозних средстава и др. Разуме се, уколико се ради о предметима и ризицима који су већ обухваћени обавезним осигурањем, овде је реч о осигурању којим се допуњава недовољно покриће првим осигурањем. Основни уговор се може закључити само на рок од једне године, а допунски на рок од три месеца до једне године. У случају осигурања испод вредности, дејствује правило пропорционалности. На осигурача прелазе по исплати

(*) Обавезна осигурања, Југ. заједница осигурања, Београд, 1965., стр. 22.

осигуране суме права осигураника према трећим лицима чијом је кривицом проузрокована штета. Неиспуњене обавезе осигураника у погледу пријаве наступелог осигураног случаја санкционисано је губитком права.

2. — Добровољно осигурање пољопривредних култура регулисано је правилима осигурања од 1952. године. Као осигураници се могу појавити: колхозни, задружне, професионалне и друге друштвене организације, док се, међутим, усеви индивидуалних сељака не примају на осигурање. Осигурањем се покривају од познатих ризика у пољопривреди (као и код обавезног осигурања) следећи предмети: усеви једногодишњих пољопривредних култура, летина (род) вишегодишњих култура, расадници (са искључењем цвећарских и декоративних култура). Карактеристично је да се може осигурати само цела површина на којој се дате културе налазе.

3. — За добровољно осигурање стоке важе правила из 1954. године. Међутим, посебна правила постоје за случај када се као осигураници појављују колхозни, задружне и друге друштвене организације, а посебна када се као осигураници појављују грађани (индивидуална домаћинства). У првом случају објект осигурања може бити како она стока која се осигурава путем обавезног осигурања, тако и друга стока, као, на пример, крзнате звери (у одгајалиштима), питоми зечеви, пчеле, домаћа живина. Осигурање стоке у власништву грађана, међутим, може се односити само на стоку која достиже одређени узраст (на пр. овце и козе од годину дана, коњи од једне до петнаест година итд.), док се поменуте врсте које не подлежу обавезном осигурању у овом случају уопште не примају. Покривени ризици су болест и несрећни случај. Особеност овог осигурања је у томе што се може закључити само у условима осигурања све здраве стоке одређене врсте и узраста у датој имовини.

4. — Добровољно осигурање предмета домаћинства и средстава транспорта у својини грађана регулисано је правилима од 1958. године. Осигурани предмети могу припадати како грађанима СССР-а, тако и странцима који живе у СССР-у. У погледу предмета домаћинства искључени су из осигурања: драгоцености, накит, рукописи и акти. Превозна средства су аутомобили, мотоцикли, једрилице и моторни чамци. На осигурање не утиче промена места осигураних предмета која је у вези са променом места боравка осигураника. То, међутим, не важи у односу на промену власништва; на тим предметима осигурање се тада прекида. Осигуране опасности су: пожар, разне природне непогоде, саобраћајни удеси и др. Уговор се може закључити писмено или усмено. И овде, повреда обавезе обавештавања осигурача о наступелом осигураном случају санкционисана је губитком права на заштиту из осигурања. Осигураник је такође лишен осигуравајуће заштите у случају када је до штете дошло услед умншљаја или грубе непажње његове или пунолетних чланова његовог домаћинства (на пример, посебно код осигурања превозних средстава, ако је до штете дошло услед кршења саобраћајних прописа тиме што је возилом управљало лице које на то нема права).

Иако је, како се види, имовинско осигурање у СССР-у прилично развијено, и по својој техници и правној апаратури представља један у

знатној мери усклађен систем, ипак постоје проблеми са којима се оно данас све озбиљније суочава и за које његов даљи развој захтева одређена решења. Чини се да су данас — бар према пажњи која им се посвећује у совјетској правној литератури — најактуелнији следећи проблеми: питање односа (сразмере и даљег развијања) обавезног и добровољног осигурања, укључивања државне имовине у систем осигурања и место осигурања од одговорности у совјетском имовинском осигурању.

Обавезно или добровољно осигурање

Совјетски писци обавезном осигурању придају значајно место у систему осигурања. По њима, оно је неопходно не само за заштиту друштвене имовине него и личне својине грађана. Оно најбоље одговара „бризи за најобухватнију заштиту социјалистичке својине и личних интереса совјетских грађана“⁽⁵⁾. При томе они често указују на квалитативну разлику између совјетског и буржоаског права, предвиђајући даље све већу улогу обавезног осигурања и, са развитком културе, све већу предност његову над добровољним осигурањем⁽⁶⁾. Међутим, иако је обавезно осигурање „планско средство за заштиту социјалистичке својине, за учвршћивање социјалистичке привреде и развитак продуктивности“, не заборавља се истаћи да је и добровољно осигурање имовине такође пожељно и да га треба даље развијати⁽⁷⁾.

У прилог овог задњег мишљења иде несумњиво чињеница да су у новим совјетским грађанским законима оба облика осигурања регулисана као подједнако значајна. Члан 386. Грађанског законика РСФСР од 1964. године, одређује: „Државно осигурање врши се у облику обавезног и добровољног осигурања“. У пракси се, како смо видели, оба осигурања практикују и оба су сразмерно развијена.

Без обзира на то које од њих има већи значај и које ће се брже развијати (на рачун другог или не), несумњиво је да оба осигурања данас имају своје место у совјетском праву. Обавезним осигурањем се постиже да се одређеној имовини обезбеди бар минимална заштита у случају наступања штете, а добровољним да се заштити и она имовина која није, или није довољно, обезбеђена обавезним осигурањем. За моменат је можда занимљивији правни режим коме подлежу једно и друго осигурање, боље речено правне разлике које између њих постоје и које су значајне. Оне се огледају у следећем:

Обавезно осигурање има свој извор у самом закону: осигураници су лица означена законом, осигурањем су покривени објекти означени законом (без обзира на вољу њихових сопственика), наступање штете је последица осигураног случаја који је законом предвиђен. „Обавезном осигурању подлеже имовина одређена законом, под њиме предвиђеним условима“ — јасно и сажето одређује Грађански законик РСФСР (чл. 387, ст. 1.). Насупрот томе, у случају добровољног осигурања правни од-

(5) Райхер, *Общественно-исторические типы страхования*, 1945, стр. 237.

(6) Райхер, *op. cit.*, *loc. cit.*

(7) Коньшин, *Государственное страхование*, 1949, стр. 35.

носи се заснивају уговором: њиме осигураник и осигурач одређују осигурани случај, висину суме осигурања и висину премије. У границама суме осигурања одређене уговором, осигурач је дужан да накнади осигуранику претрпљену штету (исплати осигуранику накнаду) у случају наступања догађаја предвиђеног уговором (осигурани случај) — одређује у члану 388. Грађански законик РСФСР.

Из овога произилази и значајна разлика у погледу начина и момената настајања односа осигурања. У случају обавезног осигурања постоји у томе извештан аутоматизам: правни односи се заснивају ван и независно од било каквог утицаја воље осигураника и органа државног осигурања. У том смислу закон од 1940. године, у члану 22, одређује да се у случају откривања прикривене или при регистрацији непријављене имовине која по закону подлеже обавезном осигурању, доприноси за осигурање (премије) имају платити за све пропуштено време (али не за више од две године). У случају добровољног осигурања, међутим, нема овог аутоматизма, него се — најчешће правилима осигурања — одређује моменат настајања односа осигурања, и то у зависности од плаћања прве премије при осигурању стоке, на пример, дејство уговора почиње десетог дана после дана уплате осигурачу од најмање 50% премије осигурања).

С друге стране, неплаћање премија од стране осигураника не доводи до престанка обавезног осигурања (плаћају се само пенали за сваки дан пропуста рока). Насупрот томе, у случају добровољног осигурања, такав пропуст осигураника доводи до ослобађања осигурача обавезе плаћања осигуране суме.

Значајна разлика постоји и у погледу одређивања осигуране суме. Како је већ истакнуто, у случају добровољног осигурања висину осигуране суме одређују саме стране уговорнице, док је ту улогу за случај обавезних осигурања узео на себе законодавац. Он то чини тако што одређује фиксни износ који се примењује на све истородне објекте који потпадају под обавезно осигурање, без обзира на индивидуалну вредност сваког појединог објекта. Ове „апсолутне“ или „чврсте“ норме утврђују се полазећи од најниже вредности датих објеката, због тога да би се избегло осигурање изнад вредности. У том случају је, наравно, могуће и често осигурање испод вредности, али се овај недостатак отклања могућношћу закључивања допунског осигурања — овог пута у виду добровољног осигурања (8).

Укључивање државне имовине у систем осигурања

Изгледа парадоксално, можда, да се осигурање у Совјетском Савезу назива *државно осигурање* (государственное страхование), а да њиме управо једино имовина у државној својини није покривена. Као што је изложено, наиме, обавезним и добровољним осигурањем покривена је имовина колхоза, задружних, професионалних и других друштвених ор-

(8) Граве—Лунц, *op. cit.*, стр. 67—68.

ганизација и лична својина грађана. Штете које настану на имовини у државној својини покривају се из државног буџета. У ствари, назив државно осигурање не проистиче из врсте објеката покрића, него из начина организовања осигуравајуће организације.

Совјетским писцима овакво решење не изгледа противуречно марксистичкој мисли. Они истичу да је Маркс, говорећи у Критици Готског програма о резервном или осигуравајућем фонду за покриће од несрећних случајева, природних непогода и сл., тиме једино указао на неопходност осигуравајућег фонда у социјализму, али да тиме није и предодредио облик у коме ће овај фонд бити организован⁽⁹⁾. Суштина је, дакле, у томе да у социјализму „осигуравајући фонд чини део укупног друштвеног продукта у условима социјалистичке својине на средствима и оруђима за производњу и на бази те својине“⁽¹⁰⁾, док је питање начина његовог организовања од другостепеног значаја. Осигуравајући фонд се, према томе, може појавити у различитим облицима.

Уопште узев, у Совјетском Савезу преовлађује централизована форма резерви које служе за заштиту имовине од разних ризика и које су у саставу буџета. Ови фондови постоје и у натуралном облику (сировине, гориво, семе, храна) и у новчаном облику (резервни фондови Савета министара СССР и Савета министара савезних република). Део тих резерви служи за отклањање последица стихијних догађаја, за помоћ колхозима и грађанима итд. Осигурање, пак, у правом смислу речи, обрађује свој фонд доприносима осигураника: колхоза, кооперација, грађана, и њиме управља, како смо већ видели, специјална државна организација. То су, додуше, „старе економске форме, али су те старе економске форме испуњене новим садржајем, служе новим циљевима — циљевима очувања социјалистичке и личне својине грађана обезбеђењем материјалне накнаде у случају настанка одговарајуће потребе“⁽¹¹⁾.

Према томе, фонд за заштиту имовине о коме је Маркс говорио, може се образовати у облику премијског осигурања, али такође и у неком другом облику — као што је то случај у погледу заштите државне имовине буџетским резервама у Совјетском Савезу. Треба такође напоменути да и у неким другим социјалистичким државама државна имовина остаје ван домашаја премијског осигурања: тако је у Румунији, Чехословачкој, Пољској, док се у Мађарској, чак, законским прописима забрањује осигурање имовине државних органа.

Ипак, данас се озбиљно поставља питање укључивања државне имовине у осигурање — и у Совјетском Савезу и у другим социјалистичким земљама које немају ово осигурање. Совјетски писац Рајхер се залаже за обавезно осигурање целокупне државне имовине. По њему, не треба сумњати да је Маркс у Критици Готског програма имао у виду осигуравајући фонд у ужем смислу речи и да такав фонд треба нужно да постоји и у социјализму исто као и у капитализму⁽¹²⁾. Супротно мишљење изражава Коњшин: „Са даљим развојем совјетске привреде и јачањем др-

(9) Граве—Луни, *op. cit.*, стр. 13.

(10) Граве—Луни, *исто*.

(11) Граве—Луни, *исто*.

(12) Рајхер, *op. cit.*, стр. 23—4.

жавног газдинства постепено опада потреба да се државна имовина осигурава системом „Госстраха”, и даље, довољно је обезбедити ову имовину непосредним резервама које се стварају у државним предузећима, и штавише, у маси посматрано, пошто општенародна имовина у социјализму преовлађује, осигуравајући фонд у облику општедржавне материјалне и новчане резерве далеко је значајнији од фонда који се ствара осигурањем⁽¹³⁾.

Изгледа, међутим, да се потреба проширивања осигурања и на државну имовину намеће не само као теоријска могућност него у првом реду као практична потреба. Јер, како је примећено, резервни фондови који се образују за сврхе покрића штета насталих у државној имовини не служе увек и искључиво за покриће ових штета, него и за различите друге потребе. „Стога државна предузећа у случају претрпљене штете не ретко долазе у крајње тежак положај када се у пракси постави питање накнаде ових штета. У ништа мање тежак положај не долазе ни одређени органи којима се ова предузећа обраћају ради добијања средстава за накнаду”⁽¹⁴⁾.

И друге социјалистичке земље, у којима државна имовина није заштићена осигурањем, са новијим променама у систему планирања и руковођења привредом све више се приближавају систему покривања штета из осигуравајућег фонда, уместо из буџетских средстава. Увођење новог привредног механизма довело је до поновног разматрања обавезног осигурања државне имовине у Мађарској; у Бугарској се предлаже да обавезно осигурање предузећа и државних пољопривредних имања која раде по новом систему планирања отпочне у 1968. години; у ДР Немачкој, на основу Закона о осигурању народних предузећа од 1950. године, осигурању подлежу средства производних и обртних привредних организација (државних предузећа); у Чехословачкој, од општег режима искључења државне имовине из осигурања чини се изузетак у случају када осигурање ове имовине захтева јавни интерес; у Пољској, законом од 1. I 1966, уведено је обавезно осигурање за све сопственике моторних возила од одговорности према трећим лицима⁽¹⁵⁾.

Проблем осигурања од одговорности

Непостојање осигурања од грађанске одговорности у совјетском праву осигурања вероватно је његова највећа особеност у односу на право осигурања других земаља. Овај облик осигурања је данас познат готово свим правним системима, и на Истоку и на Западу, и појављује се пре свега као карактеристика и потреба савременог развијеног друштва, у коме су велики ризици проузроковања штета услед савременог начина живота довели најпре до суштинских промена у праву грађанске

(13) Коњшин, *op. cit.*, III изд., 1957, стр. 60.

(14) Рајхер, *op. cit.*, стр. 24.

(15) „Размена искустава из праксе осигурања државне (општенародне) имовине у социјалистичким земаљама”, реферат (на руском) за Осмо саветовање осигуравајућих организација социјалистичких земаља у Београду, новембар 1967. (необјављено).

одговорности, а одмах затим — и као нужна последица тога — и до развијања осигурања од те одговорности. Стога је необично што у Совјетском Савезу, упркос високог степена индустријализације земље и све веће моторизације саобраћаја, не постоји осигурање од грађанске одговорности. То је утолико више необично, што је само право грађанске одговорности за накнаду штете већ прилагођено захтевима развијеног друштва: у њему је објективна одговорност данас чврсто заснована. Одговорност за штету „проузроковану извором повећане опасности“ данас заузима у совјетском грађанском законодавству равноправно место са одговорношћу за кривицу⁽¹⁶⁾. Међутим, њеног нужног пратиоца у савременом упоредном праву — осигурања од одговорности — још увек нема у совјетском праву⁽¹⁷⁾. Да је, пак, осигурање нужан пратилац грађанске одговорности, то је у упоредном праву општепозната чињеница. Јер, објективна одговорност, иако представља огроман напредак у односу на традиционалну одговорност за кривицу, не може у потпуности да задовољи сврху ради које је настала: пронаћи и означити одговорно лице још увек не значи и загарантовати његову солвентност. И само позитивно совјетско грађанско законодавство предвиђа могућност инсолвентности одговорног лица и предвиђа умањење висине накнаде штете коју учини грађанин у зависности од његовог имовинског стања (чл. 458, ГЗ РСФСР). Ко ће у таквом случају обезбедити пуну накнаду оштећеном лицу? Истина, у Совјетском Савезу знатан део овог терета преузело је на себе социјално осигурање за лица која су њиме обухваћена. Само, право, накнада по основу социјалног осигурања по правилу не представља пуну накнаду претрпљене штете, а друго, целокупно становништво није обухваћено социјалним осигурањем. Отуда и правила грађанских законика предвиђају обавезу штетника да оштећеном накнади штету у делу који премашује помоћ или пензију коју прима од социјалног осигурања, односно да му накнади штету у пуном обиму у случају када није добио никакву помоћ или не подлеже социјалном осигурању (чл. 460—464. Грађ. зак. РСФСР).

Све, дакле, указује на то да би осигурање од одговорности и у совјетском праву имало своју сврху и место. Ипак, противу његовог увођења постоје веома категорична мишљења. Она такође полазе од потребе поштрене одговорности за накнаду штете, тј. објективне одговорности. Та је потреба двострука: обезбеђење накнаде штете која настаје услед тзв. изворника повећане опасности с једне стране, а са друге, утицање на лица која користе те изворнике да стално усавршавају мере

(16) Грађански законик РСФСР од 1964, чл. 454: „Организације и грађани чија је делатност скопчана са повећаном опасношћу по околнину (транспортне организације, индустријска предузећа, градилништа, држаоци аутомобила и сл.) дужни су да накнаде штету причињену извором повећане опасности, уколико не докажу да је штета настала услед више силе или зле намере оштећеног.“

(17) Треба рећи да ово осигурање ипак није потпуно непознато совјетском праву: осигурање од одговорности било је у Совјетском Савезу регулисано уредбом од 10. II 1926. за све врсте транспортних средстава, укључујући и моторна возила, али је укинуто 1930. године. — Данас су на снази правила Ингосстраха о осигурању аутотранспортних средстава и грађанске одговорности. О томе: Н. Маленин, Страхование гражданской ответственности, Советская юстиция, 1962. бр. 11. стр. 22.

отклањања опасности и смањења могућности проузроковања штета. При таквом стању ствари, осигурање од грађанске одговорности, које представља пребацивање унапред на другог сопствене одговорности, а по цену уплате осигуравајуће премије, „противуречило би постојању и суштини самог института грађанске одговорности“ (18). Њиме би дејство грађанске одговорности које кориснике опасних ствари треба да стимулише на пажњу било изгубљено. Према томе, „институт осигурања грађанске одговорности, који је толико раширен у капиталистичком друштву, за социјалистичко друштво и право — принципијелно и категорички је неприхватљив“ (19). Он је према истом мишљењу, принципијелно неприхватљив, нарочито имајући у виду Програм партије, по коме у први план долази васпитна улога совјетског права на формирање навика и схватања једног поколења које тежи комунистичком друштву.

У новијој совјетској литератури појављују се и другачија схватања о овом питању. Аргументи присталица увођења осигурања од одговорности у знатној мери су конкретнији и, може се рећи, више практичне природе од аргумената његових противника. Они се састоје у следећем⁽²⁰⁾:

Појединац, грађанин, узимајући у обзир висину штете за коју он може бити одговоран (стварна штета, изгубљена добит, трошкови лечења), практично тешко може бити у стању да исплати ову накнаду. Оштећени је још у горем положају ако је услед удеса штетнику смањена и радна способност или је настрадао. Оштећена лица или њихови наследници отуда често долазе у ситуацију да имају у рукама судску пресуду о накнади штете, али да ову практично никада не остваре. Стога је у првом реду у интересу оштећених лица увођење овог осигурања, које би нарочито у случају последица несрећних случајева до којих долази коришћењем моторних возила требало да буде обавезно. На другом месту, осигурање од одговорности би такође представљало и значајну заштиту осигураника — власника или закупца моторних возила — у случају када до штете дође без њихове кривице, јер би за малу премију коју би плаћали могли добити заштиту од евентуалних значајних одштетних захтева. То није ни у чему у супротности са социјалистичким односима, напротив, у одређеним случајевима би и интереси друштвене имовине били непосредно заштићени: када индивидуални сопственик моторног возила, на пример, нанесе штету друштвеној имовини, уместо да износе које би штетник требало да плати на име накнаде отпишу из свог биланса као нереалне, што је чест случај услед инсолвентности штетника, социјалистичке организације би увек могле да рачунају на накнаду претрпљене штете из осигурања. Према томе, „потпуно је јасно да у самој идеји таквог института осигурања нема ничега неприхватљивог за совјетско право...“, ... „ако раније, када се моторна возила нису продавала ни давала у најам, питање осигурања од одговорности није имало већи значај, у

(18) В. Рахмилович, О страховании гражданской ответственности, Советская юстиция, 1962, бр. 4, стр. 22.

(19) Рахмилович, исто.

(20) Х. Маленин, Страхование гражданской ответственности, Советская юстиция, 1952, бр. 11, стр. 22.

садашње време увођење обавезног осигурања од одговорности у односе индивидуалних сопственика транспортних средстава, појављује се као неопходно . . . , оно је у стању да штити и интересе грађана и државе”⁽²¹⁾.

Заиста, осигурање од одговорности се не може сматрати као „принципијелно и категорички неприхватљиво за социјалистичко друштво и право”. То, уосталом, најбоље показује пракса других социјалистичких земаља. Остављајући по страни наше (југословенско) право осигурања, где се осигурање од одговорности у различитим облицима већ низ година успешно практикује, подсетимо да оно постоји у СР Чехословачкој (Упутство Министра финансија бр. 38 од 1957. год., о осигурању од одговорности корисника и власника аутомобила), у ДР Немачкој (Уредба о обавезном осигурању од одговорности из држања и употребе моторних возила, од 16. XI 1961), у Мађарској (Уредба од 1. јула 1959), у Пољској (од 1. децембра 1961). — Иако се углавном ради само о осигурању од одговорности из употребе моторних возила, важна је чињеница да је идеја овог правног института прихваћена и да оно испуњава своју корисну улогу и у земљама са социјалистичким друштвеним уређењем.

Др Предраг Ж. Шулетић

РЕЗЮМЕ

Развитие имущественного страхования в СССР

После Октябрьской революции и национализации акционерных обществ, занимавшихся страховыми делами в России, страхование в Советском Союзе стало государственной монополией. Госстрах, являющийся государственной организацией, в настоящее время осуществляет страхование в двух его основных видах: как страхование имущественное и как страхование личное. Оба эти вида осуществляются или в форме обязательного или в форме добровольного страхования и представляют собою весьма стройную систему.

Обязательному страхованию в СССР придается большое значение и оно рассматривается как один из важных плановых способов охраны социалистической собственности. По некоторым советским авторам оно имеет большее значение чем добровольное страхование, они высказываются за фаворизирование этого вида страхования. Практика, между тем, показала, что обязательным страхованием не могут быть охвачены все случаи охраны имущества от предусмотренных законом событий, в силу чего и добровольное страхование должно иметь и в дальнейшем широкое применение.

Особой текущей проблемой в советском государственном страховании является вопрос включения государственного имущества в систему страхования. Понесенный ущерб на застрахованном имуществе, принадлежащем государству, покрывается из государственного бюджета. Установлено, что такая система охраны государственного имущества является недостаточной, так как резервные фонды, образуемые с целью покрытия убытков, не служат во всех случаях и исключительно для указанных целей. В силу этого включение государственного имущества в систему страхования, осуществляемого за счет страхового фонда, все больше становится в первую очередь практической потребностью.

⁽²¹⁾ Малени, исто.

Одной из интереснейших особенностей страхования в Советском Союзе является отсутствие страхования от ответственности несмотря на значительный уровень индустриализации страны, растущую моторизацию транспорта и на введение в систему гражданской ответственности объективной ответственности. По отдельным авторам такому виду страхования нет места в советском праве, ибо перебрасывание заранее на другого собственной ответственности противоречило бы институции гражданской ответственности и было бы противно социалистическому праву и его воспитательной роли. В новейшей юридической литературе появляются требования о пересмотре такого взгляда, так как с введением страхования от ответственности ожидается: обеспечение возмещения убытков потерпевшему лицу, охрана страхователя от слишком большого риска ответственности при применении современных технических средств, а также защита самой общественной собственности от несостоятельных, причинителей ущерба.

S U M M A R Y

Development of Property Insurance in the USSR

After the October Revolution and nationalization of the stock-corporations carrying insurance business in Russia, the insurance has been developed in the Soviet Union in the form of state monopoly. The state organization GOSSTRAH is at present performing two basic kinds of insurance, property and personal insurance. Both are organized either as compulsory or voluntary insurance and represent a rather harmonious system.

In the USSR a great importance is attached to the compulsory insurance and it is considered as an important planning means for the protection of socialist property. According to some Soviet writers, it is more significant than the voluntary insurance, and there are requests to give preference to this form of insurance. The practice, however, reveals that the entire property cannot be covered by compulsory insurance from all the risks, and that the voluntary insurance should be further developed.

A special problem in the Soviet insurance law represents the question of including state property in the insurance system. Damage that may be caused to the state owned property is covered from the state budget. It was noticed that this system of protecting state property is not adequate, because the reserve funds formed with the purpose of covering such damage do not always, or exclusively serve for this purpose. Therefore, inclusion of state property in the system of premium insurance is more and more imposing itself as a practical need in the first place.

One of the most interesting peculiarities of the insurance in the Soviet Union is non-existence of insurance against responsibility in spite of the high degree of industrialization of the country and the increasing motorization of the traffic, as well as of including in the system of civil responsibility the objective responsibility. According to some, there is no place for this in the Soviet law, because it would be contradictory to the institute of civil responsibility and contrary to the socialist law and to its educational role, to make beforehand accountable somebody else for one's own responsibility. In the more recent Soviet juristic literature demands are noticed for the revision of this approach, since one expects from the introduction of insurance against responsibility securing of indemnity for damage to the person who suffered damage, protection of the insuree from too great risk of responsibility by application of modern technology, as well as protection of state property from insolvent causers of damage.

R É S U M É

Développement de l'assurance des biens en U.R.S.S.

Après la Révolution d'Octobre et la nationalisation des sociétés par actions qui exerçaient les affaires d'assurance en Russie, l'assurance s'est développée dans l'Union Soviétique sous forme de monopole d'Etat. L'organisation d'Etat Gosstrah, s'occupe aujourd'hui de l'assurance sous ses deux aspects fondamentaux: en tant qu'assurance des biens et en tant qu'assurance personnelle. Les deux sont organisées soit sous forme d'assurance obligatoire, soit sous forme d'assurance volontaire et représentent un système qui est dans une large mesure coordonné.

En U.R.S.S. on attribue une grande importance à l'assurance obligatoire et on considère que c'est un moyen de planification inestimable pour la protection de la propriété socialiste. D'après certains auteurs soviétiques elle a une plus grande importance que l'assurance volontaire, en sorte qu'il est nécessaire de favoriser cette forme de l'assurance. La pratique a cependant fait ressortir qu'il est impossible de couvrir contre tous risques tous les biens par l'assurance obligatoire, d'où il s'ensuit que l'assurance volontaire doit continuer à se développer.

La question de l'inclusion des biens de l'Etat dans le système des assurances représente aujourd'hui un problème spécial dans le droit d'assurance soviétique. Les dommages qui sont causés sur les biens dans la propriété de l'Etat sont couverts du budget de l'Etat. On a remarqué que ce système de la protection des biens de l'Etat est insuffisant, car les fonds de réserve qui se forment dans le but de couvrir ces dommages ne servent pas toujours exclusivement à cette fin. C'est pourquoi l'inclusion des biens de l'Etat dans le système des assurances à primes s'impose de plus en plus en tant que nécessité pratique de la plus haute importance.

Une des plus intéressantes particularités de l'assurance dans l'Union Soviétique est l'inexistence de l'assurance de responsabilité, malgré le haut degré de l'industrialisation du pays et de la motorisation de plus en plus intense des transports, ainsi que de l'introduction de la responsabilité objective dans le système de la responsabilité civile. D'après certains auteurs la responsabilité objective n'a pas de place dans le droit soviétique, car le fait de rejeter par avance sur autrui sa propre responsabilité serait en contradiction avec l'institution même de la responsabilité civile et serait contraire au droit socialiste et à son rôle éducateur. Dans la littérature juridique soviétique la plus récente on peut apercevoir des réclamations pour la révision de cette attitude, car on espère que l'introduction de l'assurance de responsabilité garantira la réparation des dommages à la personne lésée, que l'assuré sera protégé contre les risques trop fortement prononcés du fait de l'emploi des moyens techniques contemporains, que les biens dans la propriété sociale seront protégés contre les auteurs des dommages insolubles.